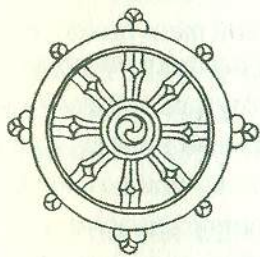

Dying: How to Prepare for Death, Dying and Beyond, 2020) та «Отрута – це ліки» (*Poison is Medicine*, 2021).

Рінпоче має тісний зв'язок з Україною. У травні 2013 року він відвідав Київ та дарував дводенні вчення з основ буддійського філософського погляду. Спадкоємець великих майстрів традиції передання, він є світочем для тих, хто шукає істину, та втіленням мудрості, любові й милосердя для цілого світу.

Дзонгсар Джам'янґ Кх'єнце

ЩО ЗНАЧИТЬ НЕ БУТИ БУДДИСТОМ

*Сину Шуддгодани, принцу Індії.
Якби не він, я б дотепер не знав, що я блукалець*

ВСТУП

Одного разу, в літаку рейсом через Атлантику, я сидів у середньому кріслі середнього ряду поруч із привітним чоловіком, який намагався бути люб'язним. Побачивши мою голену голову та бордову спідницю, він збагнув, що я буддист, і коли розносили їжу, завбачливо запропонував замовити для мене вегетаріанську страву. Дійшовши правильного висновку, що я буддист, він також припустив, що я не їм м'яса. Це стало початком нашої розмови. Переліт був довгим, тож, щоб розвіяти нудьгу, ми говорили про буддизм.

Уже згодом я зрозумів, що люди часто пов'язують буддизм і буддистів із спокоєм, медитацією та ненасильством. Здається, багато хто і справді вважає, що шафранового чи бордового вбрання та безтурботної

усмішки цілком достатньо, щоби бути буддистом. Мені, як ревному буддисту, було б пишатися такою доброю славою, передусім щодо ненасильства, яке зрідка зустрінеш у наш час війн і насильства, особливо на релігійному тлі. Схоже, релігія породжувала жорстокість впродовж усієї історії людства. Навіть сьогодні насильство на ґрунті релігійного екстремізму домінує у стрічках новин. А втім, думаю, я можу впевнено сказати, що ми, буддисти, дотепер цим себе не зганьбили. Насильство ніколи не було інструментом поширення буддизму. Водночас мені, з моїм буддійським вишколом, трохи прикро, що буддизм не асоціюється ні з чим іншим, окрім вегетаріанства, ненасильства, спокою та медитації. Адже принц Сіддгартха, який відмовився від усіх зручностей і пишнот життя в палаці та вирушив на пошуки просвітлення, певно шукав чогось більшого, ніж бездіяльність та сидіння в хащах.

Хоча буддизм за своєю суттю простий, пояснити його не так уже й легко. Він майже незбагнено складний, безмежний і глибокий. Попри те, що буддизм не є релігійною чи теїстичною системою, його важко зобразити так, щоб це не звучало теоретично чи релігійно. Коли буддизм поширився світом, то набув різних культурних особливостей, які ще більше ускладнили його образ. Теїстичні принади, такі як пахощі, дзвоники та барвисті шапки, здатні привертати увагу, але водночас можуть творити перешкоди. Люди врешті-решт починають думати, що буддизм є лише цим, і, як наслідок, не бачать його суті.

Подеколи, в розпачі від того, що вчення Сіддгартхи не знаходить стільки прихильників, як би мені хотілося,

а іноді через свої амбіції, я мрію про реформування буддизму та розмірковую, як його спростити, зробивши більш однозначним і аскетичним. Проте було б зухвало й помилково уявляти (як це інколи роблю я), що буддизм можливо звести до виконання чітко визначених й окреслених практик – медитувати тричі на день, вдягатись у певне вбрання та сповідувати певну ідеологію, скажімо, що весь світ слід повернути до буддизму. Якби ми могли гарантувати, що такі практики матимуть негайний і відчутний ефект, може, на світі б і побільшало буддистів. Проте, коли я оговтуюся від цих фантазій (а таке стається хіба зрідка), здоровий глузд застерігає мене, що світ людей, які називають себе буддистами, не конче був би кращим світом.

Багато хто помилково вважає, що Будда – це «Бог» буддизму. Навіть у країнах, які назагал вважають буддійськими, – Кореї, Японії чи Бутані, – деяким людям властивий такий теїстичний підхід до Будди та буддизму. Саме тому наскрізно в цій книзі імена Сіддгартха та Будда застосовуються поперемінно, щоб нагадувати, що Будда був лише людиною і що ця людина стала Буддою.

Цілком зрозуміло, коли хтось може подумати, ніби буддисти – це послідовники історичного діяча на ім'я Будда. Однак сам Будда вчив, що нам слід шанувати не людину, а насамперед ту мудрість, якої вона навчає. Так само беззастережно береться на віру, ніби реінкарнація і карма – це засадничі постулати буддизму. Є багато інших вкрай хибних уявлень. Наприклад, тибетський буддизм іноді називають «ламаїзмом», а Дзен взагалі подеколи не вважають за буддизм. Люди, трохи краще

поінформовані, але все ж заплутані, вживають такі слова, як «порожнеча» й «нірвана», проте насправді зовсім не розуміють їхнього значення.

Коли діло доходить до таких розмов, як ото моя з сусідом по кріслу в літаку, небуддист може мимохідь запитати: «Коли так, то що значить бути буддистом?». Це запитання – найскладніше з усіх. Якщо хтось насправді цим щиро зацікавиться, вичерпна відповідь вийде за межі невимушеної обідньої розмови, а узагальнення можуть спричинити неправильне розуміння. Тож уявімо, що хочемо дати справжню відповідь – таку, що спрямовує до самих основ цієї традиції, якій 2500 років.

Хтось є буддистом, якщо він чи вона визнає такі чотири істини:

Всі сукупні речі непостійні.

Всі емоції – це біль.

Всі речі не мають самосутнього буття.

Нірвана – за межами концепцій.

Ці чотири твердження, проголошені самим Буддою, відомі як «чотири печаті». Традиційно «печаті» означає щось на кшталт штампа, який підтверджує автентичність. Заради простоти та послідовності ми далі називатимемо ці твердження «печатями», або «істинами». Проте їх не слід плутати з чотирма благородними істинами буддизму, які стосуються винятково аспектів страждання. Хоча вважається, що в чотирьох печатях міститься вся суть буддизму, про них мало хто хоче чути. Без додаткових пояснень вони здатні лише зіпсувати людям настрої і здебільшого не викликають

зацікавлення – розмова переходить на інше й на тому кінець. Послання, що міститься в чотирьох печатях, слід розуміти буквально, а не метафорично чи містично, та сприймати всерйоз. Однак печаті не є наказами чи заповідями. Поміркувавши, дійдемо того, що нічого моралістичного чи релігійного в них немає – ані згадки про добру чи погану поведінку. Це світські істини, які ґрунтуються на мудрості, а мудрість – найперше, про що дбає буддист. Мораль та етика вторинні. Кілька затяжок цигаркою чи трохи вибриків не завадять комусь стати буддистом. А втім, це не означає, що нам дозволено поводитися негідно чи аморально.

У широкому значенні, мудрість народжується в умі, який керується тим, що буддисти називають «вірний погляд». Проте щоб мати вірний погляд, не обов'язково вважати себе буддистом. Зрештою, саме цей погляд зумовлює наші наміри та дії. Саме цей погляд веде нас шляхом буддизму. Якщо на додаток до чотирьох печатей ми будемо здатні пристойно поводитися, то станемо ще кращими буддистами. А втім, що значить не бути буддистом?

Якщо ви не можете прийняти те, що всі сукупні або створені речі непостійні, та вірите, що існує якась незмінна основоположна сутність або поняття, ви не є буддистом.

Якщо ви не можете прийняти те, що всі емоції – це біль, та вірите, що насправді деякі емоції – це справжнє задоволення, ви не є буддистом.

Якщо ви не можете прийняти те, що всі явища оманливі та порожні за своєю суттю, та вірите, що певні речі існують незалежним чином, ви не є буддистом.

І зрештою, якщо вважаєте, що просвітлення існує в межах часу, простору та фізичної сили, ви не є буддистом.

То що ж робить вас буддистом? Можливо, ви не народилися в буддійській країні чи буддійській родині, не носите буддійських шат та не голите голови, їсте м'ясо та обожнюєте Емінема й Періс Гілтон. Це ще не означає, що ви не можете бути буддистом. Щоби бути буддистом, вам необхідно прийняти те, що всі обумовлені явища непостійні, всі почуття болісні, всі речі не мають самосутнього буття, і що просвітлення – поза межами концепцій.

Непотрібно весь час без упину думати про ці чотири істини. Однак вони мають вкоренитися у вашій свідомості. Ви ж коли гуляєте, не думаєте безперестанку про те, як вас звуть, але якщо хтось вас запитає, то одразу пригадаєте своє ім'я – у цьому немає сумнівів. Кожного, хто приймає ці чотири печаті, навіть не пов'язуючи їх зі вченням Будди, навіть ніколи не чувши ім'я Будди Шак'ямуні, можна вважати за такого, який іде тим самим шляхом, що й він.

Усе це я намагався пояснити сусіду в літаку, аж коли почув тихе хропіння та збагнув, що він міцно спить. Вочевидь, наша розмова не врятувала його від нудьги.

Мені подобається узагальнювати, тому коли читатимете цю книгу, ви знайдете в ній море узагальнень. Однак тут я виправдовую себе тим, що у нас, людських істот, окрім узагальнень, не так вже й багато способів спілкування. Це, власне, також є не що інше, як узагальнення.

Я написав цю книгу не для того, щоб переконати людей наслідувати Будду Шак'ямуні, стати буддистом та практикувати буддійське вчення. Я зумисне не згадую жодної техніки медитації, практики чи мантри. Моя основна мета – вказати на ту унікальну складову буддизму, яка вирізняє його з-поміж інших поглядів. Що ж такого сказав цей індійський принц, що здобув стільки поваги й захоплення навіть у таких скептично налаштованих сучасних учених, як Альберт Ейнштейн? Що ж такого він сказав, що надихнув тисячі паломників простягатися долілиць упродовж всього свого шляху від Тибету до Боддгаї? Що саме вирізняє буддизм з-поміж світових релігій? Я вважаю, що відповіді на ці запитання криються саме в чотирьох печатях. Тому я спробував пояснити ці складні поняття якомога простіше.

Сіддгартха хотів передусім сягнути самої суті проблеми. Буддизм долає культурні кордони. Його користь не обмежується рамками якогось одного суспільства, устрою чи політичної системи. Сіддгартха не цікавився академічними трактатами та теоріями, які можна науково обґрунтувати. Не переймався тим, пласка Земля чи кругла. Його прагматизм полягав в іншому – він хотів пізнати саму суть страждання. Сподіваюся, мені вдасться показати, що його вчення – це не грандіозна інтелектуальна філософія, про яку ми хіба прочитаємо і відкладемо книгу на полицю, а практичний та логічний погляд, яким може керуватися кожна людина. Задля цього я намагався наводити приклади з найрізноманітніших аспектів усіх сфер життя – від романтичного захоплення до зародження нашої цивілізації. Хоча ці приклади відрізняються від